

УДК 327.57 (430+44)

Сучасна стратегічна культура Німеччини і Франції

Андрій Тюшка,
аспірант кафедри міжнародних відносин
і дипломатичної служби
факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету
ім. Івана Франка

Автор пропонує визначення феномена національної стратегічної культури на прикладі німецької і французької стратегічних культур у сфері безпеки та оборони. За мету було поставлено дослідити природу основних стратегічних документів з безпеки та оборони, ухвалених останнім часом Німеччиною і Францією (2006 і 2008 рр.), та інших програмних доктрин і визначити у такий спосіб їх спільні риси і специфічний характер.

Ключові слова: стратегічна культура, Біла книга ФРН, Біла книга Франції.

In this article the author aims to determine the notion of national strategic culture by way of examples of German and French strategic cultures in security and defense. The author also aims to examine the nature of main strategic documents on security and culture accepted recently by Germany and France (in 2006 and 2008, respectively) and other concept-building programmatic doctrines and, thereby, to determine common qualities and a specific character of both.

Keywords: strategic culture, German Weißbuch, French Livre Blanc.

Стиль зовнішньої політики будь-якої держави визначається головно практикованою національною стратегічною культурою, котра визначає фундаментальні засади співпраці у міжнародних відносинах – починаючи з адекватних форм і завершуючи відповідною політикою. В усталеному з

другої половини ХХ століття режимі німецько-французької безпеково-оборонної співпраці елемент стратегічної культури має визначальне значення, адже „будь-яка конвергенція політики, що мала місце між Німеччиною і Францією, ґрунтувалася на зведенні у край віддалених і дивергентних безпекових культур в обох країнах” [6, с.104]. Цей феномен у європейській політичній науці досліджували, зокрема, такі політологи, як П. Блехшмідт [2], Е. Коул [6], К. Кайзер [11], А. Марчетті [13], С. Веске [25], Р. Земба [26]. Утім, праці з порівняльного аналізу стратегічних культур Німеччини і Франції, особливо з урахуванням засадничих документів 2006 і 2008 років, не вводилися у політичний дискурс.

Відтак без відповіді залишаються такі проблемні питання: якими стратегіями безпеки та оборони керуватимуться Німеччина і Франція у протидії новітнім викликам регіональної безпеки? Чи зможуть обидві країни сформу(лю)вати спільну стратегічну культуру з метою політичної інтеграції Європи?

За наукову мету було також поставлено дослідження природи основних стратегічних документів з безпеки та оборони, ухвалених Німеччиною і Францією у 2006 і 2008 роках, та інших концептуальних програмних доктрин і визначити у такий спосіб як спільні їх риси, так і специфічний характер.

Стратегічна культура як комплекс макростратегічних концептів того чи іншого актора у міжнародних відносинах нормативно формується політичними децидентами (суб'єктами прийняття рішень) вищих щаблів влади й оперативно утверджується як довгостроковий пріоритет на рівні всього суспільства [8, с. 9]. Американський політолог Е. А. Джонстон, зазначаючи, що саме поняття визначено „доволі розпливчато” [9, с. 32], дефініює **стратегічну культуру** (англ. strategic culture) як інтегровану систему символів (тобто каузальних аксіом, мовних знаків, аналогій, метафор тощо), котрі спричиняються до формування первейзійних (тих, що повсюдно проникають) довгострокових стратегічних прерогатив, постулюючи концепції ролі й впливу військової сили у політичних відносинах між державами [8, с. 222]. Поняття стратегічної культури включає, на думку політолога, основоположне припущення про впорядкованість стратегічного середовища (англ. orderliness of the strategic environment), а також про сприйняття децидентами вищого політичного щабля суті міжнародних конфліктів та методів їх вирішення, зокрема й силового [8, с. 222]. У такому ключі очевидний наслідок – стратегічна культура визначає на загал стратегічний вибір.

У роки „холодної війни”, як і по її завершенні, зовнішня й безпекова політика Федеративної Республіки Німеччини характеризувалася стабільною „пасивністю” не тільки у відносинах з європейськими сусідами, але й у міжнародних відносинах загалом. Політичний і військовий потенціал ФРН не нарощувала збалансовано з економічним потенціалом, який зростав доволі високими темпами. Таку зовнішньополітичну

„пасивність” німецький політолог Г.-П. Шварц пояснює фактом самого ставлення керівництва Німеччини до влади як такої після 1945 року: після періоду одержимості владою (нім. Machtbesessenheit) німецьке політичне керівництво докладало усіх зусиль аби позбутися ідей про владу (нім. Machtvergessenheit) [21, с. 122 - 123]. Історичний факт об'єднання НДР та ФРН, котра вкоренила власні „цінності, політичні інституції, економічний лад, а також зовнішню політику десь найглибше на Заході” [11, с. 3], сколихнув дотогочасну „пасивність” і поставив німецький уряд перед вибором: і надалі (само)обмежуватись у сфері зовнішньої і безпекової політики чи взяти на себе „відповідальність” за мир та безпеку у світі?

Відповіддю на засадничі питання власного зовнішньополітичного курсу було формулювання 26 листопада 1992 року федеральним міністерством оборони ФРН нових Директив для політики оборони (нім. Verteidigungspolitische Richtlinien, VPR) [3], головними завданнями якої визначено: захист громадян від внутрішніх загроз і політичного шантажу; запобігання кризам і конфліктам, що загрожують стабільності Німеччини чи її територіальній цілісності та їх врегулювання; співпраця у рамках НАТО; поглиблення та розширення європейської інтеграції, зокрема й розвиток європейської оборонної ідентичності; „партнерство серед рівних” між Європою та Північною Америкою, виражене вкладом США в інтеграційні процеси на території Європи, а також американською військовою присутністю на європейському континенті; утвердження і розбудова ефективної глобальної й регіональної структури безпеки, що базується на організаціях, які доповнюють одна одну; сприяння демократизації, економічному та соціальному поступу у Європі і світі; практика вільної торгівлі і необмеженого доступу до ринку та ресурсів у цілому світі у межах справедливих правил світової економіки; продовження процесу контролю за озброєнням; здійснення впливу на міжнародні інституції і процеси, а також артикуляція власних інтересів [3, п. 8 Розділу II]. Відповідно до програмових завдань цього документа, німецький бундесвер, як зазначає польський аналітик П. П'єтшак [17, с. 26], мав виконувати функції захисту від внутрішніх загроз, долучатись до військової інтеграції і стабілізації в Європі, захищати своїх громадян та їх союзників, служити мирові у світі, зокрема й зміцнюючи міжнародну безпеку, здійснювати гуманітарні і рятувальні операції у випадку катастроф природного чи антропогенного характеру.

Показово, що вслід за Директивами для політики оборони 1992 року федеральне міністерство оборони видало 5 квітня 1994 року Білу книгу з питань безпеки ФРН (нім. Weißbuch zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland) [4]. Саме цей документ, ухвалений в унісон з французьким урядом (попередня Біла книга з питань безпеки Франції також була прийнята 1994 року), був визначальним для формування позиції Німеччини у справі розвитку загальносоюзної Спільної зовнішньої політики і політики

безпеки, а до недавнього часу¹ також і Європейської політики безпеки та оборони. Як зазначає німецький політолог С. Веске, „поява німецької Weißbuch та французької Livre Blanc 1994 року пояснюється переломною ситуацією у світовій політиці після завершення „холодної війни” та об’єднання Німеччини, що відбулося услід за цим” [25, с. 62]. З огляду на такі констеляції світової політики, національні концепції безпеки ФРН і Франції необхідно було наново переглянути і адаптувати до нових умов безпекового середовища. Причому, як наголошує С. Веске, поява двох білих книг водночас не була простим збігом: „Навіть якщо [тут] йдеться про суто національні документи, останні вироблялися за тісного узгодження відповідних міністерств [двох країн]” [25, с. 63]. Зокрема, ситуаційний опис та аналіз ризиків безпеки дозволяє провести чіткі паралелі [13, с. 27 - 28]: обидві країни наголошують на тому, що безпосередня територіальна загроза кожній з них розглядається як малоймовірна; фактори ризику після завершення „холодної війни” набули дифузного і комплексного характеру; глобальні конфлікти та чинники нестабільності через дедалі більше зростання взаємозалежності у світі розглядаються як непряма загроза безпеці та благоустрою як Німеччини, так і Франції [4, п. 202 і п. 214; 16, с. 21]. Однак, незважаючи на таку уніфіковану дефініцію загальної констеляції та узгоджене переконання, що детерміновані проблеми можна вирішити лише мультилатеральними зусиллями, обидві білі книги розставляють різні наголоси [13, с. 28 - 30].

Не синхронно відреагували Франція та Німеччина і на виклики тероризму власній безпеці: перший німецький Антитерористичний пакет (нім. Anti-Terror Paket) [26, с. 130] побачив світ одразу після подій 11 вересня 2001 року, власне 19 вересня 2001 року, а французька Біла книга у справі тероризму (фр. La France face au terrorism: Livre blanc du Gouvernement sur la sécurité interieure face au terrorism) [22] була видана лише 2006 року. Німецькі антитерористичні пакети (від 19 вересня 2001 року та 14 грудня 2001 року) передбачали посилення структур, що збирають інформацію про радикальні групи, здійснюють моніторинг фінансових груп, котрі підтримують тероризм, а також розширення компетенцій інституцій, що розслідують діяльність структур організованої злочинності тощо. Французьке бачення терористичних загроз можна назвати „гіперболізованим” у порівнянні з німецьким, або, знову ж таки, просто амбіційним: Біла книга французів 2006 року підкреслювала, що тероризм – загроза безпеці громадян Франції, що створює необхідність вироблення нової доктрини боротьби проти тероризму, який є стратегічною загрозою інтересам Франції у цілому світі (sic!) [22, с. 5 - 6].

Внаслідок активізації чинника терористичної загрози з самого початку нового тисячоліття німецьке Федеральне міністерство оборони вирішило переглянути свою дотогочасну оборонну стратегію. На тлі війни в Іраку

¹ Нову, чинну сьогодні Білу книгу з питань безпеки німецький уряд прийняв 26.10.2006 р.

міністерство під керівництвом генерала П. Струка виробило актуалізовані Директиви для політики оборони (нім. *Verteidigungspolitische Richtlinien*) [24, с. 40 - 64], опубліковані 21 травня 2003 року. У першому розділі документа подається стислий виклад змін у середовищі міжнародної безпеки, а в наступних – аналіз загроз безпеці і пов'язану з цим зміну національних інтересів у цій сфері, а також відповідні завдання політики оборони та максими залучення бундесверу до участі в міжнародних операціях *out of area*. Наголошується у документі і на значенні для ФРН трансатлантичного партнерства у справі гарантування міжнародної безпеки, а також на важливості розвитку власне Європейської політики безпеки та оборони. У документі зазначалося, що особливу увагу належить приділити „асиметричним” [26, с. 131] загрозам безпеці, подолання яких вимагає інтенсифікації міжнародної безпекової співпраці та реорганізації бундесверу. Останнє має особливо велике значення для зовнішньополітичного курсу ФРН, адже дотогочасна конституційна норма забороняла участь німецьких військ в операціях поза межами Німеччини. Відтак „узаконення” оперативності німецького бундесверу в операціях *out of area*¹ стало важливою передумовою розширення військової участі ФРН в операціях Європейського Союзу в рамках ЄПБО поза межами європейського регіону. До того моменту участь німецьких збройних сил у союзних операціях з *peace-keeping* та *peace-making* категорично (конституційно) виключалась. Реформи в оборонній сфері запроваджувала також Франція, чий План розбудови збройних сил на 30 років (фр. *le plan prospectif à 30 ans*) [15] передбачає навіть модернізацію військової промисловості у площині пошуку нових систем оборони, що будуються на найактуальніших наукових тенденціях.

Редефініція самого поняття безпеки та міжнародного безпекового середовища у новому тисячолітті призвела до появи нових програмових документів у цій галузі в обох країнах: оновлена німецька *Wießbuch* була задекларована світу 24 жовтня 2006 року, а французька *Livre Blanc* – 17 червня 2008 року. Біла книга з питань безпеки Німеччини і майбутнього бундесверу (нім. *Weißbuch zur Sicherheit Deutschlands und zur Zukunft der Bundeswehr*) [5], порівняно з попередньою книгою 1994 року, зосереджується передовсім на структурних завданнях і питаннях військової модернізації бундесверу. Фундаментальними інтересами Німеччини у сфері безпеки та оборони визначено: захист свободи, гарантування безпеки і добробуту громадян Німеччини, а також цілісності державної суверенної території. Завдання у сфері внутрішньої безпеки залишилися незмінними. Натомість завдання у площині зовнішньої

¹ Федеральний Конституційний Суд Німеччини прийняв схвальне рішення щодо участі німецького бундесверу у місіях та операціях під егідою ЄС, ЗЕС і НАТО 12 липня 1994 року. Утім суд постановив, що кожен окремих випадок участі бундесверу у тій чи іншій операції підлягає схвальному рішенню бундестагу [див.: 1, с. 1071 - 1080].

безпеки розширилися на такі нові матерії, як: запобігання регіональним конфліктам та їх урегулювання; ліквідація загроз, що несуть у собі міжнародний тероризм, та запобігання подальшому розповсюдженню зброї масового ураження; повага до прав людини і зміцнення міжнародного порядку, ґрунтуючи його на міжнародному праві; сприяння вільній торгівлі, цілям поліпшення добробуту Німеччини і подолання прірви між багатими і бідними регіонами [5, с. 23].

Біла книга 2006 року і надалі не зміщує наголоси з постулату, що фундаментом безпеки Німеччини і цілої Європи є налагоджені трансатлантичні відносини, а членство ФРН у Північноатлантичному альянсі, як і раніше, розглядається як запорука надійної політики безпеки та оборони країни [5, с. 47 - 49]. Як визначає таку німецьку прив'язку до атлантичних структур німецький аналітик П. Блехшмідт, „НАТО – це найміцніший якір німецької безпекової та оборонної політики” [2]. Ефективна реалізація завдань, поставлених німецькою Weißbuch 2006 року, вимагає модернізації структур бундесверу, який – відповідно до нового стратегічного національного концепту – може використовуватися і на власній, німецькій території, до прикладу, у випадку терористичної загрози, що докорінно відрізняє актуальну Білу книгу від її попередниці 1994 року. До 2006 року у повосенній Німеччині внутрішні справи не входили до сфери діяльності збройних сил країни. Відтепер німецька армія уповноважена захищати німецький народ від терористичних атак, охороняти поставку енергоресурсів, ліквідувати наслідки локальних конфліктів, запобігати поширенню зброї масового ураження, а також надавати допомогу у випадку антропогенних чи природних катастроф [26, с. 132 - 134]. У площині міжнародних відносин Німеччина несе, згідно з Білою книгою, міжнародну відповідальність за мир і свободу, маючи за мету захист власних громадян і їх добробут. При цьому вартим уваги є те, що у попередній редакції німецької Білої книги від 28 квітня 2006 року уряд уперше відкрито „агітував” на весь Союз готовність ФРН перейняти „роль фюрера” (без історичних конотацій, а в суто звичайному розумінні цього слова, його ordinary meaning, тобто роль лідера, керівника) у питаннях загальносоюзної безпеки та оборони: Німеччина, як значилось у документі, „відповідає за свободу і мир...” і „рішуче налаштована боротися разом зі своїми союзниками і партнерами проти кризових явищ, що вражатимуть її безпеку”, задля чого вона має бути „здатною утворювати коаліції, дієздатною, а також здатною взяти на себе керівну роль”; „при цьому Німеччина свідомо численних очікувань своїх друзів і партнерів” [2; 10; 23] і закликає до формування та утвердження об'єднаних безпеково-політичних мереж як на національному, так і на міжнародному рівні.

У той же час французька Біла книга, задекларована 17 червня 2008 року [18], як визначає її призначення президент Н. Саркозі, віддзеркалює „європейські й міжнародні амбіції, що у самому серці покликання Франції у світі” [18, с. 10]. На переконання аналітика брюссельського Міжнародного

центру безпекової інформації (англ. International Security Information Centre, ISIS) Д. Фйотта, французька Livre Blanc 2008 року „маркує відправний момент у французькій зовнішній політиці у порівнянні зі своїми попередницями 1972 і 1994 років” [7, с. 1]. Новий стратегічний документ більше не переймається стратегіями пошуку однозначно детермінованих ворогів (як це було властиво Білій книзі 1972 року), не фокусується на приматі володіння ядерною зброєю як гарантії національної безпеки (що становило відправний момент Білої книги 1994 року). Нова Біла книга трансформувалась у документ, в якому відображене усвідомлення сучасних матерій безпеки і, зокрема, переконання, що національна безпека Франції нерозривно пов'язана із зовнішніми факторами і що сучасні „міжнародні відносини структурно визначає глобалізація” [18, с. 13].

Цікаво, що Комісія з підготовки проекту Білої книги¹ створила проект, у якому подано стратегію безпеки й оборони Франції на майбутні 15 років і яка не лише охоплює проблеми загроз тероризму, поширення ядерної зброї, глобального потепління, енергетичної безпеки й можливої участі Франції у міждержавних війнах, а й формулює інструментарій реагування країни на ці загрози. Як частину цього плану Біла книга інновативно позиціонує й пов'язує безпеку країни з ширшим європейським контекстом, з такими викликами, як, зокрема, „тероризм, натхнений джихадизмом” [18, с. 49], атаки балістичних ракет, кібератаки, а також кризи довкілля й сфери здоров'я та інші загрози, з якими Європейський Союз може зустрітися у наступні 25 років. Зважаючи на це, Livre Blanc визначає механізм реагування на загрози безпеки, що складається з таких п'яти інструментів: знання й антиципація, превентивні заходи, стримування, захист, інтервенція [19, с. 61 - 70].

У новій Livre Blanc фігурує і НАТО: лише тепер, з часів виходу деголлівської Франції 1966 року з військової структури Північноатлантичного альянсу, було зроблено крок для „поглиблення ангажування в організацію безпеки після 42-річної відсутності [Франції] у військових командних структурах НАТО” [7, с. 4]. До цього моменту французька зовнішня й безпекова політика „характеризувалася прив'язаністю до grandes lignes, проведеними де Голлем” [14, с. 19], гарантуючи, що збройні сили країни залишаються під особистою владою французького президента. Відтак рішення президента Н. Саркозі порвати з цією голлістською традицією² та реінтегрувати Францію до військово-командних структур Північноатлантичного альянсу почасти

¹ Commission du Livre Blanc sur la Défense et la Sécurité Nationale формально була утворена 30 липня 2007 року під головуванням Ж.-К. Малле, державного радника високого рангу.

² Слід зазначити, що президент Ж. Ширак (1995 - 2007 рр.) теж намагався реінтегрувати Францію до військової структури НАТО ще 1995 року, однак його спроба була невдалою. США відмовили Ж. Ширакові у його вимозі призначення Європейського командувача південними силами НАТО у Неаполі.

контroversійно сприймається громадськістю й політичними елітами в країні. Відновлення франко-американських стосунків, що стало наслідком зміни французького стратегічного курсу 2008 року, результувало, серед іншого, й делегування 700 військовиків до альянсових збройних сил у Афганістані (ISAF), а також попередню згоду Французької Республіки на розміщення нових американських систем ПРО (протиракетної оборони) у Польщі та Чехії [7, с. 5]. Такі дії Франції породжують запитання щодо зобов'язань країни у рамках Європейської політики безпеки та оборони. У цьому плані Н. Саркозі не раз наголошував, що тоді, як, на його думку, НАТО „недостатньо європеїзована”, а європейська оборона „не просувається уперед” [20], він, тим не менше, переконаний, що „комплементарні зв'язки між ЄС і НАТО необхідно підтримувати доти, доки обидві структури потребуватимуть будь-якого додаткового фактора корисності” [18, с. 101]. Амбівалентність французької зовнішньополітичної гравітації проявляється і в такій формулі: якщо з боку держав-членів ЄС буде задекларовано гідну політичну волю до автономної і дієздатної ЄПБО, то президент Н. Саркозі схилитиметься до використання Європейської політики безпеки та оборони як засобу утвердження власної зовнішньої політики Союзу (що, безумовно, дасть також виграш Франції у формі більшого контролю за союзним безпеково- й оборонно-політичним порядком денним); якщо ж Н. Саркозі „не помітить, що європейці пройшли хоча би мильо” [12, с. 38] у бік зміцнення спільної оборони або ж відносини зі США „застрягнуть” на незрушній точці, то він може зацентувати весь інструментарій французької зовнішньої політики на Північноатлантичному альянсі.

Підсумовуючи дослідження французької Білої книги 2008 року, належить констатувати, що загалом це документ, який передбачає низку важливих реформ, зокрема й у системі збройних сил Франції, а також документ, який конститує – на добре чи на зле – стратегію безпеки країни на основі зовнішньополітичних намірів та ідеалів її теперішнього президента.

Таким чином, належить загалом констатувати, що німецько-французьке безпеково-оборонне партнерство визначається (поряд з невеликою часткою спільності елементів) переважно дивергентними стратегічними складовими. Утім парадоксально, що саме завдяки таким дивергенціям у стратегічних безпеково-оборонних культурах Німеччини і Франції обом країнам вдається продукувати „внутрішній заряд” для налагодженого функціонування, зокрема, безпеково-оборонного „двигуна” європейської інтеграції. Відтак характер німецько-французьких суперечностей є доволі конструктивним, адже сенс стратегічних розбіжностей полягає не у визначенні кінцевої мети чи завдання європейської інтеграції у сфері безпеки та оборони, а у наданні переваги тому чи іншому науково-теоретичному й стратегічно-тактичному конструкту як шляхові реалізації національних інтересів у цій площині. Цікаво, що історія засвідчила

„претензії на дійсність”, як їх визначає політолог А. Марчетті [13, с. 31], німецької та французької стратегій безпеки 1994 року: по-перше, процеси розпаду колишньої Югославії, що досягнули кульмінаційної точки у Косово, ще 1994 року прогнозувались у німецькій і французькій стратегіях як новітні виклики безпеці у регіоні; по-друге, ще 1994 року передбачена у французькому стратегічному документі загроза міжнародного тероризму з ісламістським спрямуванням теж драматично підтвердилась на зламі тисячоліть. Актуальній і майбутній практиці Європейської політики безпеки та оборони, достоту як і практиці національних безпеково-оборонних стратегій Німеччини і Франції, належить верифікувати „претензії на дійсність” нових програмних документів 2006 і 2008 років, які наразі визначають стратегічну культуру обох країн.

Література:

1. Auswärtiges Amt. Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Dokumente von 1949 bis 1994. – Köln: Verlag Wissenschaft und Politik, 1995. – 1160 S. – S.1071 - 1080.
2. **Bleeschmidt, Peter.** Das neue Weißbuch beschreibt die Aufgaben der Armee und bekennt sich zur Wehrpflicht. Ein Überblick // Süddeutsche Zeitung. – 13.05.2006.
3. Bundesministerium der Verteidigung. Verteidigungspolitische Richtlinien. – Bonn, 26.11.1992 // <http://rk19-bielefeld-mitte.de/info/Recht/VPR1992/inhalt.htm>.
4. Bundesministerium der Verteidigung. Weißbuch zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Lage und Zukunft der Bundeswehr vom 05. April 1994. – Bonn: BMVg, 1994. – 160 S.
5. Bundesministerium der Verteidigung. Weißbuch zur Sicherheit Deutschlands und zur Zukunft der Bundeswehr 2006. – Berlin: BMVg, 2006. – 149 S.
6. **Cole, Alistair.** Franco-German Relations. – Harlow: Pearson Education, 2001. – 178 p.
7. **Fiott, Daniel.** French White Paper on Defense and National Security: Peace-building, NATO, Nuclear Weapons and Space // European Security Review. – September 2008. – No.40. – pp.1 - 9.
8. **Johnston, Alastair Ian.** Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1998. – 322 p.
9. **Johnston, Alastair Ian.** Thinking about strategic culture // International Security. – Spring 1995. – Vol.19. – No.4. – pp. 32 - 64.
10. **Henken, Lühr.** Für uneingeschränkte Angriffsfähigkeit der Bundeswehr: Entwurf aus dem Verteidigungsministerium für ein „Weißbuch 2006” // <http://www.uni-kassel.de/fb5/frieden/themen/Bundeswehr/weissbuch-henken.html>.

11. **Kaiser, K.** Das vereinigte Deutschland in der internationalen Politik / Kaiser, K. / Maull, Hanns W. (Hrsg.). Deutschlands neue Außenpolitik. Band I: Grundlagen. – München: Oldenburg Verlag, 1994. – 206 S.

12. **Lindley-French, J.** Why America is Stuck with NATO // Europe's World. – 2006. – No. 4.

13. **Marchetti, Andreas.** Deutsche und französische Sicherheitsstrategien im Vergleich: Konzepte für Europa? // Dokumente – Zeitschrift für den deutsch-französischen Dialog. – 2004. – Nr. 4. – S. 27 - 32.

14. **Menon, Anand.** From Independence to Cooperation: France, NATO and European Security // International Affairs. – January 1995. – Vol. 71. – No.1. – pp. 19 - 34.

15. Ministère de la Défense. Le Plan prospectif à 30 ans (PP30). – Paris: La Documentation française, 2005. – 48 p.

16. Ministère de la Défense. Livre Blanc sur la Défense. – Paris: La Documentation française, 1994. – 178 p.

17. **Pietrzak, Pawel.** Polityka bezpieczeństwa zjednoczonych Niemiec. – Warszawa: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2001. – 44 s.

18. Présidence de la République. Défense et Sécurité Nationale: Le Livre Blanc. – Paris: La Documentation française, 2008. – 352 p.

19. President of the French Republic. The French White Paper on Defence and National Security. – New York: Odile Jacob Publishing Corporation, 2008. – 332 p.

20. **Sarkozy, N.** Speech by the President of the Republic, on Defence and National Security (Excerpts). – Paris, 17 June 2008 // www.ambafrance-uk.org/New-French-White-Paper-on-defence.html.

21. **Schwarz, Hans-Peter.** Die gezähmten Deutschen. Von der Machtbesessenheit zur Machtvergessenheit. – Stuttgart: Deutsche Verlags Anstalt DVA, 1985. – 191 S.

22. Secrétariat général de la défense nationale. La France face au terrorism: Livre blanc du Gouvernement sur la sécurité intérieure face au terrorism. – Paris: La Documentation française, 2006. – 144 p.

23. **Stachura, Michal.** Deutsche Bundeswehr „befreit“ die Welt. – 10.06.06 // http://www.ostblog.de/2006/06/deutsche_bundeswehr_befreit_di.php.

24. **Struck, Peter.** Wytyczne na temat polityki obronnej dla zakresu działania federalnego Ministra Obrony, Berlin, 21 maja 2003 / Medeński, M. / Pietrzak, P. Polityka bezpieczeństwa Niemiec w świetle zagrożeń terroryzmu międzynarodowego. Ewolucja i perspektywy. – Warszawa: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2003. – 64 s. – s. 40 - 64.

25. **Weske, Simone.** Deutschland und Frankreich – Motor einer Europäischen Sicherheits- und Verteidigungspolitik? – Baden-Baden: Nomos, 2006. – 119 S.

26. **Zięba, Ryszard.** Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie. – Warszawa: WAIP, 2008. – 608 s.